

BESZÁMOLÓ

„A történetírás antropológiai perspektívái: 1914 Európában”

Az MTA Magyar–Román Történész Vegyesbizottság XXII. üléséről
(Budapest, 2014. november 4–6.)

2014. november 4 és 6 között tartotta XXII. tanácskozását a Magyar–Román Történész Vegyesbizottság Budapesten. Az 1971 óta működő — bár munkáját 1983 és 1992 között szüneteltető — testület kétévente ülésezik, felváltva, hol Romániában, hol Magyarországon, hogy megvitassák közös kutatásaik eredményeit. A 2012-es nagyszebeni találkozó után idén a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézete és Történettudományi Intézete adott otthont a kétnapos konferenciának.

Az ülést *Fodor Pál*, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont főigazgatója nyitotta meg. Bevezetőjében vázolta az MTA vegyesbizottságainak történetét és jelenlegi állapotát, külön kiemelve, hogy a magyar-román bizottság a rendszerváltást követő újjáélesztése óta az elmúlt két évtized egyik legaktívabb vegyesbizottsága volt. A főigazgató üdvözölte az ülés témaválasztását is, mivel az egyrészt beleillik az idei évben rendezett 1914-es esztendőről megemlékező konferenciasorozatok tematikájába, másrészt az antropológiai megközelítési mód beemelése egyedivé is teszi a tudományos konferenciák sorában.

A nyitóelőadásban *Bogdan Ivanov* a Kolozsvári Ortodox Érsekség kulturális tanácsosa teológiai nézőpontból közelítette meg a Habsburg-dinasztia egyházpolitikáját. Bevezetőjében beszélt a teológia és politika viszonyáról, az uralkodói hatalom isteni eredetének tanáról, majd elemezte a Habsburg uralkodók és a katolikus egyház viszonyát, külön kiemelve V. Károly, I. Ferdinánd, II. Miksa és II. Rudolf egyházpolitikáját. Kitért az ellenreformáció és a rekatolizáció időszakában felerősödő *Pieta Austriaca* eszmekörére, mely a katolikus identitástudat formálásában is szerepet játszott. Beszélt a tridenti zsinat (1545–1563) Habsburg birodalmat is érintő szellemi vonatkozásairól, hangsúlyozva a dinasztia politikájában szerepet kapó eucharisztia tiszteletét, mely hozzájárult a keresztény felekezetek közötti ellenségeskedés csökkentéséhez és a vallási béke egyik kulcsának is tekinthető az 1914 előtti Habsburg birodalomban.

Az első szekció második előadója *Nagy Levente* az Eötvös Loránd Tudományegyetem egyetemi docense, a Román Filológiai Tanszék tanszékvezetője, a Vegyesbizottság magyar tagozatának alelnöke volt, aki Alexics György nyelvész, irodalomtörténész és a ruszin származású Sztripszky Hador néprajzkutató, irodalomtörténész által 1911-ben megjelentetett *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI. századbeli román fordításban. Protestáns hatások a hazai románságra* című mű kiadásának és visszhangjának hátterét elemezte részben konfessionális szempontok alapján. E mű jelentőségét az adta, hogy a románság irodalmának első latin betűs nyomtatott emlékét tartalmazza, magyar helyesírással. A kiadvány jelentős irodalmi bizonyíték arra, hogy a magyar kálvinisták már 1570-től érdeklődtek a románság iránt. 1690 után, részben a román

egyházi unió hatására is, a református magyar arisztokrácia és a román ortodoxok között bizonyos együttműködés figyelhető meg. A megjelenést követően Alexics Györgyöt számos kortársa méltatta vagy bírálta, s hogy ki tartozott kritikusai vagy épp dicsérői közé, sokszor csupán vallási hovatartozás kérdése volt.

A nap utolsó előadását *Remus Câmpeanu* a Román Akadémia kolozsvári George Barițiu Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa, a Vegyesbizottság román tagozatának titkára tartotta *Az erdélyi görögkatolikusok az első világháború után* címmel. Câmpeanu előadása bemutatta, hogy a háborút követően a Gyulafehérvár-fogarasi görögkatolikus főegyházmegye milyen új kihívásokkal találta magát szembe. Az impériumváltást követően Balázsfalva legfontosabb célkitűzésévé az vált, hogy a jövőben ne legyen regionális egyházi szerepre kárhozható Románián belül, hanem a korábbi Magyarországhoz tartozó területekről kilépve, hasonló jelentőségű nemzeti egyházi szerepre tegyen szert, mint az ortodoxia. Ennek első lépése volt a bukaresti görögkatolikus parókia kivonása a bukaresti római katolikus érsekség joghatósága alól és Balázsfalvához csatolása. A Róma, Bukarest és Balázsfalva között zajló tárgyalások idején Róma igencsak óvatos politikát folytatott, míg Balázsfalva a jurisdikciós kérdések gyors rendezésében volt érdekelt, részben a korábban beígért állami szubvenció miatt. Ezzel szemben Raymund Netzhammer bukaresti római katolikus érsek a megegyezést a joghatósága alól kikerülő plébániához tartozó anyagi kérdések rendezésének függvényévé tette. Megoldást végül az 1924-es esztendő hozott, amikor megvalósult a Balázsfalvához csatlakozás, viszont a kezdeti lelkesedés ekkorra már alábbhagyott, egyrészt a Kárpátokon túli területeken való hitterjesztés kudarca, másfelől az alacsony állami szubvenció miatt.

A konferencia második napját *Nicolae Edroiu* akadémikus, a Román Akadémia kolozsvári George Barițiu Történettudományi Intézet igazgatója, a Magyar–Román Történetész Vegyesbizottság román tagozatának elnöke nyitotta meg. Előadásában a 2012–2014 közötti román történetírást és az első világháborút, valamint annak antropológiai perspektíváit elemezte. Beszélt a Romániában — Bukarestben, Jászvásáron, és Kolozsvárott — működő történettudományi intézetek évkönyveiről, majd kiemelten foglalkozott a kolozsvári George Barițiu Történettudományi Intézet kiadványainak bemutatásával. Historiográfiai áttekintésében ismertette a jelenleg is folyó kutatásokat, illetve a már megjelent történeti, bibliográfiai és statisztikai kiadványokat különös tekintettel az első világháború időszakára. Az általános történeti munkák mellett külön figyelmet szentelt a fontosabb részismereti munkák és a kapcsolódó forráskiadványok bemutatására.

A következő előadást *Ábrahám Barna* a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa tartotta, aki a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szlovák Tanszékének kezdeményezésére összeállított magyar-szlovák történeti fogalmi lexikon tanulságait ismertette. A négy fejezetből álló kiadvány első részében a legáltalánosabb történeti terminológiai kérdésekkel foglalkozik, mint a két nép (ön)megnevezésének vagy a történeti magyar állam elnevezésének változataival. A második és harmadik fejezet a nép és nemzet fogalmának problémáját

elemzi, a két nép szempontjából specifikus kifejezések fogalommagyarázatát tisztázza (például pánszlávizmus, magyarón stb.) Az utolsó tematikai egység a fontosabb földrajzi nevek, többek között a főváros elnevezéseinek változásait, illetve a magyar területek névanyagának fordításait mutatja be.

Szabó Dániel a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa az első világháborús reklámok és azok jelentéstartalmának változásairól beszélt. Kiemelte, hogy az első világháborúhoz köthető a társadalomra közvélemény-formáló erővel is bíró modern reklám megszületése, mely a háború szerepének megítélésére is hatást gyakorolt. Igaz, katonák reklámokban való szerepeltetése már a világháború előtt megjelenik, de fontos hangsúlyozni, hogy egy reklám ugyanabban a formában más jelentéstartalmat közöl az első világháború előtt és alatt. A háborús üzleti reklámok először az egészségügy terén jelentek meg, majd az idő előre haladtával az élet minden területére tovább terjedtek. Fordulatot az 1915-ös év hozott, mikor a háború már a hátszországban is erősebben kezdte éreztetni hatásait, a veszteségek és az áruhiány miatt már egyre kevésbé volt értelme árucikkeket a háborúval reklámozva eladásra kínálni.

Vasile Ciobanu a Román Akadémia nagyszabású Társadalomtudományi Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa *Az erdélyi urbanizáció problémái a századfordulón* címmel tartott előadást. Bevezetőjében felvázolta az urbanizáció anyagi és szellemi vonatkozásait, konkrét példákon át ismertetve az iparosodás és a technikai újítások elterjedéséből adódó infrastrukturális fejlődés konzekvenciáit. Az urbanizáció pozitív következményei mellett kitért a „városok aktivizálódására”, illetve a helyi „városvédő” egyesületek megalakulására is, melyek a régi városkép megtartására, valamint a területrendezések és épületbontások megakadályozására törekedtek. Beszélt a városiasodás lakosságra gyakorolt mentalitásbeli hatásairól, majd rátért az első világháborúra, mint az urbanizációt fékező jelenség elemzésére. Zárásként kitért a háborút követő időszakra, ami az urbanizáció új típusú lendületét jelentette az erdélyi városok számára.

Fónagy Zoltán a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa az első világháború és a társadalmi modernizáció relációját mutatta be, különös tekintettel a genderkutatásra. Előadása elején ismertette Arthur Marwick skót történész által megfogalmazott, a háborúból fakadó társadalmi változások négy szintjének elvét. E szerint az első a háború destruktív és bomlasztó szintje, a második a megpróbáltatások és feszültségek szintje, a harmadik a részvétel, vagyis az irányított és nem irányított szándékok szintje, míg a negyedik a pszichológiai tapasztalat szintje. Az előadás többek között arra keresett választ, hogy a marwicki modell mennyiben érvényes Magyarország esetében. Felvázolta, hogy a Központi Hatalmak országaiban, így Magyarországon is megfigyelhető volt a társadalom polarizálódása, a társadalmi kohézió gyengülése szemben az Antanthatalmak hátszorgaival, ahol az utóbbi évtizedekben megjelent munkák a társadalmi kohézió erősödéséről számolnak be. Magyarországon a háború következményeként lazultak a merev társadalmi korlátok, ami a munkaerőpiaci kényszer hatása alatt a női eman-

cipációt is meggyorsította. A nők aktivizálódása az iskoláztatás és a munka szférájában magával hozta a nők professzionalizálódását is, s bár a társadalom eleinte idegenkedéssel fogadta a jelenséget, a statisztikai adatok a fokozatos térhódítást bizonyítják. A megváltozott társadalmi helyzet magánéletre gyakorolt hatása is megfigyelhető. A háborús szükséghelyzetből adódó kényszeremancipációs attitűdökből azonban a háborút követően kevés bizonyult tartósnak.

A szekció utolsó előadását *Lajtai László* az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tudományos munkatársa tartotta *A régi magyar tankönyvek etnikai sztereotípiái* címmel, melyben az 1918 előtti a történeti Magyarországon használt magyar nyelvű történelem-tankönyveket vizsgálta. Elemezte a tankönyvcímekben megjelenő, Magyarországra vonatkozó megnevezéseket, beszélt a tankönyvek narratívájában megfigyelhető sajátos ciklikus elvről, majd példákon keresztül illusztrálta a magyar etnikum és a nemzetiségek viszonyának tankönyvbéli megjelenését. Az első magyar tankönyv, az 1770-es években készült *Hármas kis tükör* megjelenésétől, mely a felvilágosodás és a reformkor legfontosabb alapfokú tankönyve volt, az 1880-as évekig a nemzetiségeket a tankönyvek a 10. századig a Kárpát-medencében élő népek utódainak tekintették. A 19. század utolsó két dekájától kezdve viszont az oktatási segédanyagokban a nemzetiségeket már a magyar honfoglalás után betelepülő elemként mutatják be. Ekkortól válik hangsúlyossá a magyar etnikum számarányának növekedése és a nemzetiségek asszimilálódási folyamata, a nemzetiségi politikai mozgalmak létét pedig a bécsi kamarillapolitikával és az alulinformált néptömegek manipulálásával magyarázzák az érintett tankönyvek. A századforduló szerzői kiemelten foglalkoznak a magyarság és a nemzetiségek együttélésének szükséges voltával, külön hangsúlyozva a magyarság szupremáciáját és civilizatórikus küldetését.

A konferencia harmadik szekciójának első előadója *Vasile Pușcaș*, a kolozsvári Babeș-Bolyai Tudományegyetem Európai Tanulmányok Karának egyetemi tanára személyesen nem volt jelen; előadását rövidítve felolvasták, melynek címe *Közép-Európa és a nemzetközi hatalmi rendszer átrendeződése 1914-ben* volt. A historiográfiai bevezető és az egyes alapfogalmak megmagyarázása után az előadás kitért a Habsburg-birodalom és Közép-Európa, illetve Németország és Közép-Európa 19–20. századi viszonyrendszerére, s bemutatta a két nagyhatalom belső problémáit a tárgyalt időszakban. Hangsúlyozta, hogy az európai politikában sokáig kulcsfontosságú szerepet játszott a hatalmi egyensúly fenntartása, amely az első világháború végéig az Osztrák–Magyar Monarchia fennmaradását is jelentette, majd vázolta, hogy világháborút lezáró békeszerződések milyen biztonságpolitikai elvek alapján szervezik újjá a térséget. Zárásként röviden ismertette a két világháború közötti időszak nagypolitikai problémáit és a nemzetközi hatalmi rendszer átrendeződését, kiszélesedését.

Vörös Boldizsár a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa előadásában az első világháborús gyermekjátékokkal foglalkozott, vizsgálatában egyszerre megjelenítve a játékot, mint tárgyi eszközt és mint társas foglalkozást. Legfontosabb forrásbázisául az 1914–1915 közötti budapesti oktatási intézmények beszámolóit szolgálták, melyeken keresztül bemutatta, hogy a korszakban miként vál-

toztak az óvodás- és iskoláskorú gyermekek háborús vonatkozású játéktevékenységei, és milyen aktualizáló hatással bírt az első világháborús propaganda. Kitért a korabeli pedagógusok és gyereklapok szemléletváltozására a háború időbeli előrehaladtával: egyre több eset foglalkozott a játéktevékenység eldurvulásával, illetve a gyerekek lelki- és kedélyvilágának változásával. Rávilágított arra, hogy a háború a gyerekek szempontjából is realizálhatott bennük lévő lehetőségeket, amellyel a játékok agresszívvá válása is magyarázható. Összefoglalásában kiemelte azt is, hogy a háborús játékok konjunktúrája hamar, már 1915–1916-ra lefékeződött, s visszautalva Szabó Dániel előadására, megállapította, hogy a háborús lelkesedés lecsengésével együtt a hadi tematikájú játékok is visszaszorultak.

A konferencia utolsó előadását *Miskolczi Ambrus* egyetemi tanár, a Magyar–Román Történelem Vegyesbizottság magyar tagozatának elnöke tartotta *Emil Cioran antropológiája és ama bizonyos magyar csendőr* címmel. Előadása felhangjaként kiemelte, hogy Emil Cioran azzal lett a román értelmiség egyedülálló jelensége, hogy (vasgárdista) múltját nem letagadta, hanem megtagadta anyanyelvével együtt, és aztán Párizsban az egyik legnagyobb francia stilsztává emelkedett. Ezt követően felvázolta a ciorani terminológia sajátosságait, különös tekintettel az írásaiban többször visszatérő magyar csendőr, mint a magyar elnyomás metaforájának bemutatásával, valamint a magyarsághoz és a magyar lelki alkathoz fűződő ambivalenciájának elemzésével. Esszéin keresztül bemutatta Cioran politikai nézeteinek változását, ismertette a román–magyar viszonyrendszerrel alkotott álláspontját, majd részletesen beszélt Illyés Gyula, Fejtő Ferenc és Wagner György ciorani értelmezéseiről és reflektálásairól. Végül előadását Lucian Boia bukaresti történésznek a dualizmus korabeli Magyarország politikájáról és annak mai megítéléséről szóló példaszzerűen igényes gondolataival zárta.

A szekciókat követően számos kérdésfeltevésre került sor a hallgatóságtól, termékeny eszmecsere alakult ki, mely további szakmai kérdések megválaszolására ad lehetőséget a közös kutatások folytatása során. Záróként a Vegyesbizottság román és magyar tagozatának elnökei hangsúlyozták a találkozók fontosságát, a közös kutatások eredményeinek jelentőségét, majd felvázolták a következő két év munkatervét, melynek eredményeiről a soronlévő romániai konferencián fognak beszámolni 2016-ban. A tervezett találkozó fő témakörének a kulturális transzfer a polgári nemzeti átalakulásban, valamint a családkutatás eddigi eredményeinek és feladatainak vizsgálatát jelölték meg. A konferenciát megtisztelte jelenlétével Románia nagykövete, *Alexandru Victor Micula* is.

A találkozó zárásaként a harmadik napon közös — *Tringli István* által szervezett — váci szakmai kiránduláson vettek részt a Vegyesbizottság tagjai, történelmi tematikájú kiállítóhelyeket és a városi levéltárat látogatták meg, ottani szakemberekkel konzultáltak. Az ottani munkamegbeszéléseken informális keretek között is megvitathattak több aktuális kérdést, a tanácskozás tudományos tanulságait és a további közös kutatások perspektivikus lehetőségeit.

Papp Csilla

CONTENTS

STUDIES – *József Demmel*: An Excursion into Hungarian National Past? The Slovak Oeuvre of Jozef Viktorin and the Castle Ruins of Visegrád – *Jasna Turkalj*: The Opponents of the „New and Old Cult of Jelačić” – the Party of Law about Ban Jelačić – *László Soós*: The Formation of the Government of István Tisza and the First Period of its Parliamentary Struggles (3 November 1903 – 19 April 1904) – ARTICLES – *Zsolt Hernády*: „...Struggling with the Pains of Exile”. The Letters of Jácint Rónay to Bertalan Szemere – *Balázs Devescovi*: Anecdotes and Trifles about József Eötvös – ATELIER – *Aladár Urbán*: „Majestic Fatherland!” The Petition of Pest and Buda to the Parliament of Pozsony on 17 March 1848 – *Enikő Gyarmati*: 1914 – Old-new Interpretations of the July Crisis on the Centenary of World War I – OBSERVER – *Áron Eőry*: „On the Free States of North America” – with the Guidance of Tibor Glant – HISTORICAL LITERATURE – CHRONICLE.

Kiadó: Magyar Történelmi Társulat
1014 Budapest, I. Úri u. 53.
Nyomdai előkészítés: Paulus-Publishing Bt.
1028 Budapest, Községház utca 37.
Nyomás, kötészet: Krónikás Bt. Biatorbágy
F.v.: Horváthné Nagy Erzsébet
HU ISSN 0039-8098

Következő számaink tartalmából

Rákóczi István: Három infáns Magyarországon – (Portugália stratégiai gondolkodása és Magyarország-képe a török-ellenes harcok korában)

Kovács László: Kísérletek a Kárpát-medencei 10–11. századi magyar sír-, szórvány- és kincsleletek teljességre törekvő kiadására: leletkataszter, korpusz

Ujváry Gábor: Tankönyvvita. Magyar és német kísérletek a másik ország tankönyveinek módosítására a második világháború idején

Anderle Ádám: Gerő Ernő árnyéka. A Rajk-per spanyol előzményei

Sipos József: Bajcsy-Zsilinszky Endre képviselővé választása 1922-ben.

E számunk munkatársai

Deák Ágnes PhD, egyetemi docens (Szegedi Tudományegyetem, BTK Történelmi Intézet) – *Demmel József* PhD-hallgató (Kistarcsa) – *Eőry Áron* PhD-hallgató (Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi doktori iskola, Budapest) – *Gyarmati Enikő* PhD-hallgató (EKF Történelemtudományi Doktori Iskola) – *Hermann Róbert* az MTA doktora, szerkesztőségi igazgató, Hadtörténelmi Közlemények (Budapest) – *Hernády Zsolt* (Duna Televízió Nonprofit Zrt., Budapest) – *Horn Ildikó* PhD, habil. tanszékvezető egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) – *Izsák Lajos* az MTA doktora, emeritus professzor (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) – *Jasna Turkalj* a tudományok doktora, (Horvát Történettudományi Intézet, Zágráb, Horvát Köztársaság) – *Lukács B. György* PhD, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK TTI (Budapest) – *Miklós Péter* történész-muzeológus (Szeged) – *Papp Csilla* PhD-hallgató (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola Művelődéstörténelmi Doktori Program) – *Soós László* ny. főlevéltáros (Budapest) – *Süli Attila* PhD, tudományos kutató (Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest) – *Székely Tamás* tudományos segédmunkatárs, MTA BTK TTI (Budapest) – *Szijártó M. István* kandidátus, habil. egyetemi docens (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest) – *Urbán Aladár* az MTA doktora, professzor emeritus (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Budapest) – *Valló Gábor* PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem (Budapest)

Számunk szerzői hozzájárulnak ahhoz, hogy a Századok szerkesztősége írásaikat — külön díjazás nélkül — DVD-n és a folyóirat internetes adatbázisában megjelentesse

20 éves az nka